

جرایم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی با رویکردی به جرم توهین و افتراء

سحر فاطمی؛ گروه حقوق، واحد بین الملل کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران.

Saharfatemi2022@gmail.com

افشین موسوی تومتری؛ استادیار گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، واحد صفادشت، دانشگاه آزاد اسلامی، صفادشت،

ایران (نویسنده مسئول)

Afshinmousavii54@gmail.com

عسل عظیمیان؛ استادیار گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران

Avocate.ir@gmail.com

مهسا شیروی؛ استادیار حقوق کیفری و جرم شناسی، واحد پردیس، دانشگاه آزاد اسلامی، پردیس، ایران

Mahsa_shiravi@yahoo.com

چکیده: جرایم علیه تمامیت معنوی به رفتارهایی گفته می‌شود که موجب آسیب به شرافت، حیثیت، ناموری و همچنین آزرده‌گی روحی، روانی، فکری و احساسی انسان می‌شود. گسترش جرایم از این دست در فضای مجازی نیازمند اتخاذ سیاست جنایی خاص خود و جرم‌انگاری مطلوب و بجا در این زمینه می‌باشد. این تحقیق که به روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از داده‌های کتابخانه‌ای انجام شده است در پی جوابی مناسب برای این سوال است که چگونه می‌توان این اقدامات را جرم‌انگاری نموده و مقابله با آن چگونه است؟ یافته‌های تحقیق حاکی از این است که مبانی شرعی نظیر آیات و روایات و برخی قواعد فقهیه اصل لزوم جبران خسارت معنوی را توجیه می‌کند ضمن این که سیاست سرکوبگرانه نسبت به این دسته از جرایم، تنها راه مقابله با این آسیب جدی می‌باشد.

کلیدواژه: تمامیت معنوی، فضای مجازی، سیاست سرکوبگرانه، خسارت معنوی، سیاست جنایی، نظام حقوقی ایران، نظام حقوقی انگلیس

Crimes against spiritual integrity in cyberspace with an approach to the crime of insult and defamation

Abstract

Crimes against spiritual integrity are behaviors that cause damage to the honor, dignity, infamy, as well as mental, psychological, intellectual and emotional annoyance of a person. The spread of such crimes in cyber space requires the adoption of its own criminal policy and proper criminalization in this field. This research, which has been carried out in a descriptive analytical method and using library data, is looking for a suitable answer to the question of how to criminalize these actions and how to deal with it. The findings of the research indicate that Sharia foundations such as verses and traditions and some jurisprudential rules justify the principle of the need to compensate for moral damage, while the repressive policy towards this category of crimes is the only way to deal with this serious damage.

Keywords: spiritual integrity, virtual space, repressive politics, Moral damage, criminal policy, Iranian legal system, British legal system

مقدمه

امروزه ارتکاب جرایم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی رشد زیادی پیدا کرده است در عین حال تعارضات صلاحیتی و ابهامات تقنینی در این حوزه زیاد است به ویژه آنکه در کشورهایی که از اینترنت آزاد بهره مند نیستند و بخش زیادی از مردم از فیلترشکن و تغییر آی پی بهره می برند و سرور شبکه های محبوب اجتماعی بیشتر در آمریکا و اروپا می باشد اولاً، کشف جرم و تحصیل ادله را با صعوبت همراه می سازد و ثانیاً، در مواردی که جرم در خارج از قلمرو حاکمیتی کشور مدعی تعقیب به وقوع می پیوندد موضوع صلاحیت قانون و مرجع قضایی حاکم به میان می آید ثالثاً، در حوزه های مفهومی نیز بعضاً قضات دچار برداشت های سلیقه ای و متهافت در برخی موارد مانند جریحه دار شدن عفت عمومی یا تفسیر عبارات ایهام داری مانند صور قبیحه می باشند. از این روی ضرورت های خاص انجام این تحقیق را می توان اینگونه بر شمرد:

۱- بررسی مفهوم و عناصر تشکیل دهنده جرایم علیه تمامیت معنوی در فضای

مجازی

۲- بررسی سیاست جنایی تقنینی ایران و بریتانیا در خصوص جرایم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی

۳- تبیین چالش های تقنینی در پیگرد جرایم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی در سپهر عدالت کیفری ایران و بریتانیا در پرتو ارایه راهکارها.

فضای مجازی به ویژه اینترنت به عنوام جلوه بارز جامعه اطلاعاتی در کنار شرایط ایده الی که برای تبادل اطلاعات و انجام امور تجاری اقتصادی و آموزشی فراهم آورده دارای ویژگی های محیطی منحصر به فردی است که سوء استفاده فعالان این عرصه را نیز به همراه داشته است (بیگدلی آذری و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۴). از منظر

تاریخی پاسداری و صیانت از عزت و شرف و در مجموع ارزش های معنوی بشر از اعصار قدیم مورد توجه قواعد و هنجارهای موضوعه قرار گرفته لذا هر گونه تعرض و تجاوز به حیثیت، شرف و عزت انسانی مانند اهانت، فحاشی، قذف، افترا یا تهمت به غیر، جرم توصیف و مجازات آن معین گردیده است. به باور برخی پژوهشگران جرایم علیه تمامیت معنوی اول بار در حقوق روم باستان مورد توجه قرار گرفته و بعنوان عمل مجرمانه ای توصیف شد که اهانت و رفتارهای توهین آمیز به شاه مستوجب مجازات بود، اما به باور برخی دیگر این قانون نامه حمورابی بود که به طبقه بندی جرایم علیه تمامیت معنوی تحت عناوین افترا و بهتان پرداخته و عاملان را مستوجب مجازات دانسته است (جوانمرد، ۱۴۰۲، ۵۴).

ارتباط با این جرایم الگوبرداری از مقررات جزایی سایر کشورها عملاً ممکن نیست؛ به عنوان نمونه در کشور ایران آموزه های دینی و اسلامی و عرف حاکم بر جامعه می تواند لزوم جرم انگاری و اتخاذ سیاستی سرکوبگر در قبال این جرایم را توجیه نماید در حالی که قوانین آن در سایر کشورها مثل انگلستان به دلیل تفاوت ساختاری در سیاست و فرهنگ قابل پذیرش نمی باشد. در این پژوهش محقق با توجه به ابعاد گسترده سه گانه سیاست جنایی (تقنینی، اجرایی و قضایی) تنها منظر و حوزه سیاستگذاری تقنینی را به عنوان هدف اصلی در مطالعات تطبیقی مدنظر داشته و تلاش می کند به صورت مزجی در فصول اصلی پژوهش حاضر، سیاست جنایی تقنینی ایران و بریتانیا (با تمرکز بر انگلستان) را در دو بُعد ماهوی و شکلی به صورت مقایسه ای مورد فحص و تتبع قرار داده تا از رهگذر این مطالعه تطبیقی بتوان یک مدل تقنینی پیشنهادی در خصوص مقابله با جرایم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی ارائه نمود. ضمن اینکه در تقسیم بندی ۶ گانه جرایم علیه تمامیت معنوی در فضای مجازی گونه ها و مصادیقی ملحوظ نظر می باشد که بزه دیده آنها اشخاص حقیقی به عنوان شاکی خصوصی قلمداد می شوند هرچند به فراخور موضوع و بحث از سایر بزه دیدگان احتمالی همچون هنجارهای دینی،

اخلاقی و حاکمیتی نیز غفلت نمی توان نمود و به عنداللزوم به آنها نیز اشاره ای خواهد شد.

یکی از جرایمی که امروزه در فضای مجازی نرخ ارتکاب چشم گیری دارد، جرایم علیه شخصیت معنوی و حیثیت روانی است. به دیگر سخن، رشد فن آوری اطلاعات و ارتباطات در کنار فواید و پیامدهای مثبتی که دارد فرصتی را برای ناقضان قوانین ایجاد کرده که منویات مجرمانه خود را از گذر فضای مجازی انجام دهند که یکی از این گونه رفتارها جرایم علیه تمامیت و حیثیت معنوی است.

در این راستا با توجه به پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات در دهه های اخیر فضای مجازی نقش به سزایی را در ارتکاب این جرایم ایفا می کند، به طوری که شاهد رشد روزافزون این جرایم در فضای مجازی هستیم. بنابراین حقوق کیفری باید پیشرفت های فن آورانه را که فرصت های بسیار پیچیده ای برای سوء استفاده از بستر فضای سایبری را فراهم می کند در نظر داشته باشد؛ زیرا با خلق فضای مجازی موانع بسیاری از بین رفته و ارتکاب جرایم تسهیل گردیده است.

منظور از جرایم علیه شخصیت، تمامیت و حیثیت معنوی اشخاص، عبارت از رفتارهایی است که شخصیت، حیثیت، آبرو و شرافت و ناموری افراد را مورد خدشه و آسیب قرار می دهد. برخی از این جرایم فقط در دنیای مادی و فیزیکی قابلیت تحقق دارند و برخی فقط در فضای مجازی و برخی نیز، هم قابلیت ارتکاب در دنیای واقعی را داشته و هم در فضای مجازی قابلیت ارتکاب دارند.

این جرایم را در شش گروه مستقل می توان تبیین نمود:

۱- جرایم علیه آرامش روانی، عاطفی و اجتماعی شهروندان و مقامات

۲- جرایم علیه امنیت و آسایش روانی جامعه

۳- جرایم علیه امنیت اخلاقی شهروندان و جامعه

۴- جرایم علیه امنیت مالکیتی شهروندان

۵- جرایم علیه امنیت فردی و کرامت انسانی شهروندان

۶- جرایم علیه تمامیت حیثیتی شعائر، موازین و آموزه های دینی (جوانمرد،

۱۴۰۲: ۵۵).

۱- مفهوم شناسی

الف: سیاست جنائی: سیاست جنایی عبارت است از کلیه تدابیر و اقدام های پیشگیرانه و سرکوب گرانه ای که توسط دولت و جامعه مدنی، جداگانه و یا با مشارکت یکدیگر، جهت پیشگیری از جرم، مبارزه با بزهکاری، اصلاح و یا سرکوب مجرم بکار برده می شود (لازرژ، ۱۳۸۲).

ب: جرایم علیه تمامیت معنوی: جرایم علیه تمامیت معنوی به رفتارهایی گفته می شود که موجب آسیب به شرافت، حیثیت، ناموری و همچنین آزدگی روحی، روانی، فکری و احساسی انسان می شود. (جوانمرد، ۱۴۰۲: ۶۴)

انواع جرایم علیه تمامیت شخصیت جسمانی (مادی) و تمامیت شخصیت معنوی اشخاص به جرایمی گفته می شود که هم بر جسم و هم بر روح و روان وارد شود همچنان که حداقل آن سرخ شدن پوست و حداکثر آن قتل می باشد. جرایم علیه اشخاص جرایمی هستند که علیه تمامیت شخصیت جسمانی اشخاص و تمامیت شخصیت معنوی یک انسان رخ می دهند، زیرا که یک آدمی دارای دو بعد مادی و معنوی است. انواع جرایم علیه اشخاص جرایمی است متوجه خود فرد است نه مال و اموال و دارایی او. به دلیل تقسیم بندی انواع جرایم علیه اشخاص در دو تقسیم بندی آن را مورد بحث قرار دادند از جمله: الف) جرایم علیه تمامیت شخصیت جسمانی (مادی اشخاص، ب) جرایم علیه تمامیت شخصیت معنوی (روحانی) اشخاص.

جرایم علیه تمامیت شخصیت جسمانی اشخاص که به این نوع جرایم در فقه جنایت نیز می گویند. همچنین، قتل، ضرب و جرح، سقط جنین، تخلفات رانندگی، نقض عضو از انواع جرایم علیه تمامیت شخصیت جسمانی اشخاص هستند و توهین،

نشر اکاذیب، افشای اسرار حرفه‌ای، هتک حرمت مراسلات و مخابرات و مکالمات تلفنی، مزاحمت تلفنی، هتک حرمت منزل یا مسکن اشخاص، تهدید اشخاص، توقیف یا اخفای غیرقانونی، سلب حقوق و آزادی مردم، آدم ربایی و قاچاق انسان، جرایم جنسی به عنف یا اکراه از جمله جرایم علیه تمامیت شخصیت معنوی اشخاص هستند (سایت دادمن، تاریخ رؤیت ۲۷ تیر ۱۴۰۰)

ج: نظام حقوقی بریتانیا

بریتانیا شامل انگلستان، ولز، اسکاتلند و ایرلند شمالی است قوانین پارلمان اسکاتلند و ایرلند شمالی باید به تایید شاه انگلستان برسد و سپس در روزنامه رسمی منتشر شود. در عین حال در مجلس عوام انگلستان نیز نمایندگانی دارند. کشور ولز از لحاظ قانونگذاری داخلی تابع پارلمان انگلستان است به این معنا که قوانین صادره در پارلمان انگلستان برای ولز نیز لازم‌الاتباع است. اسکاتلند و ایرلند شمالی در حفظ انتظام امور و جرم‌انگاری مستقل عمل میکنند اما قوانین باید به تایید شاه انگلستان برسد.

۲- مبانی فقهی قابلیت جبران خسارت معنوی

بیشتر فقیهان در صدق عنوان ضرر بر زیان‌های معنوی تردید ندارند، چراکه از نظر اسلام، آسیب و ضرر به حرمت و شخصیت افراد که از نظر جایگاه همانند کعبه در نظر گرفته شده است بیشتر مورد توجه است تا صدمات مادی. برای جبران خسارت نیز روش‌های متداول در حقوق عرفی و موضوعه، اعم از جبران‌های مالی و غیرمالی می‌تواند در فقه قابل پذیرش باشد. در موردی ممکن است فقط پول گره‌گشا باشد و در مورد دیگر یک عذرخواهی ساده (پروین، ۱۳۸۰: ۱۸۵). حتی پیش‌بینی دیه در مورد صدمات جسمانی منجر به قتل، جرح، نقص عضو یا بیماری شخص مصدوم می‌تواند دلیل خوبی بر امکان جبران خسارت معنوی و قابلیت تقویم آن باشد (نیک فرجام، ۱۳۹۲: ۱۲۴). جالب توجه این که عدم مشروعیت ضرر معنوی، هم در مرحله جعل حکم وجود دارد و هم در مرحله اجرای حکم؛ یعنی اگر حکم در شرایط خاصی باعث ضرر معنوی

شود مشروعیت آن برداشته می‌شود؛ همچنین اگر در روابط اجتماعی مردم در جایی موضوع ضرر معنوی بر دیگری پیش آید این امر مورد امضای شارع نیست (بهره مند، ۱۳۹۲: ۶۹).

گرچه در فقه امامیه کتاب یا باب خاصی تحت عنوان جبران خسارات معنوی اختصاص نیافته است اما با استناد به ادله نقلی نظیر آیات و روایات، و حکم عقل و بنای عقلا و نیز قواعد فقهی متعددی می‌توان مشروعیت جبران خسارت معنوی را ثابت کرد:

۱-۲. کتاب

از قرآن کریم می‌توان به آیه ۲۳۳ بقره (لَا تَضَارَّ وَالِدَهُ وَبَوْلَهَا) و آیه ۲۳۱ همان سوره (لَا تَمْسُكُوهُنَّ ضُرَارًا) و نیز آیه ۲۸۱ سوره بقره (لَا يَضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ) استناد نمود. برابر مدلول آیات مذکور، هرگونه اقدامی که موجب ضرر و زیان به فرزند شده، و یا باعث تزلزل روحی همسر مطلقه و لطمه به آبرو و حیثیت وی شود، و یا شهادت خلاف واقع که سبب ضرر مشهود علیه گردد مورد نهی قرار گرفته است و می‌توان گفت که ضرر رساندن، هم از لحاظ تکلیفی حرام و ممنوع است و هم از لحاظ وضعی، موجب مسئولیت فاعل زیان می‌گردد (مظاهری، مهاجری، ۱۳۹۲: ۱۳۳).

۲-۲. سنت

روایاتی وجود دارد که زمینه صدور برخی از آنها ضرر معنوی است؛ از جمله در روایتی امام صادق (ع) فرمودند: «سزاوار نیست که مرد، همسر خود را طلاق دهد و سپس بدون نیاز به وی رجوع کند و پس از آن او را طلاق دهد؛ این همان اضرائی است که خداوند از آن نهی فرموده است، مگر این که طلاق و رجوع او به قصد نگه داشتن آن زن باشد» (حرّ عاملی، ۱۴۱۴، ج ۲۴: ۱۷۱). مطابق روایت مذکور، رجوع برای طلاق مجدد، چون بدون میل و رغبت است موجب فشار روحی و روانی، تنگی و ضیق برای زوجه است که از مصادیق خسارت معنوی به شمار می‌آید (مظاهری، مهاجری، ۱۳۹۲: ۱۳۴).

۳-۲. قاعده لا ضرر

حدیث نبوی «لا ضرر و لا ضرار» که پیرامون قضیه سمره بن جندب وارد شده است (کلینی، ۱۳۶۷، ۵: ۲۹۲) بر ورود خسارت اعم از مادی و معنوی دلالت می‌کند. مقتضای صدور حدیث ناظر به خسارت معنوی ناشی از ورود غیر مأذون سمره بن جندب به خانه مرد انصاری بوده که موجب گشته حقوق معنوی مرد انصاری از جمله حق حفظ امنیت در محیط خانه مورد تجاوز قرار گیرد (مظاهری، مهاجری، ۱۳۹۲: ۱۳۶). برخی از فقها صراحتاً ضرر معنوی را پذیرفته‌اند؛ صاحب عناوین ذیل بحث از قاعده لا ضرر و توسعه در مصادیق تحت شمول آن، ضابطه ورود ضرر به عرض و آبروی افراد را هر چیزی دانسته که مشمول احترام مکلفین باشد و هتک آن موجب خواری و هتک حیثیت وی بین مردم گردد و در نهایت، انصراف ضرر به ضرر مالی و ضرر بدنی را ناصواب می‌داند (مراغی، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۳۰۹). اگر ما لطمات روحی، عاطفی و معنوی را از مصادیق ضرر قلمداد نمائیم با توجه به اصل عقلایی «لزوم جبران ضرر» و قاعده «لا ضرر و لا ضرار» بایستی بر قابل جبران بودن چنین اضرائی نیز اذعان نمائیم و عامل زیان معنوی را ضامن جبران خسارت بشماریم؛ در غیر این صورت، با مفاد قاعده لا ضرر منافات خواهد داشت (نیک فرجام، ۱۳۹۲: ۱۱۸).

۲-۴. قاعده نفی حرج

مطابق قاعده نفی حرج، هر حکم حرجی اعم از تکلیفی و در پاره‌ای موارد حکم وضعی (ایروانی، ۱۳۹۲، ج ۱: ص ۱۴۴) رفع شده است. بنا به عموم قاعده نفی حرج، هر حرجی اعم از خسارت مادی و خسارت معنوی برداشته شده است؛ بدین معنا که اگر کسی بر کس دیگر کاری یا عملی را تحمیل کند و او را در عسر و حرج قرار داده و خسارتی بر وی وارد نماید باید از عهده خسارت برآید؛ نظیر کسی که به عنف، بکارت دختر باکره‌ای را زایل می‌کند و او از نظر روحی، برای همیشه آمادگی ازدواج را از دست داده و یا در اثر اطلاع اطرافیان به حیثیت وی لطمه وارد می‌شود.

۲-۵. بناء عقلا

عقلا در صورت ایراد خسارت، فاعل فعل زیانبار را مسئول جبران خسارت دانسته اند، و شارع نیز بنای عقلا را مورد تایید قرار داده و بر این باور است که عامل خسارت، ملزم به جبران آن است. بر پایه ملازمه میان حکم عقل و حکم شرع، ایراد خسارت اعم از مادی و معنوی مورد نهی قرار گرفته و نادیده گرفتن خسارت معنوی و عدم جبران آن از مصادیق ظلم محسوب شده و قبیح می باشد؛ به علاوه، پذیرش جبران مالی خسارت معنوی در قوانین و رویه قضایی در نظام های مختلف حقوقی کاشف از تحقق بناء عقلا می باشد (مظاهری و مهاجری، ۱۳۹۲: ۱۳۵).

۳- وضعیت تقنین در جرایم علیه تمامیت معنوی

بدین سان، سامانه های رایانه ای یا مخابراتی در عین حال که می توانند برای کارهای مشروع و فعالیت های مفید اجتماعی مورد استفاده قرار گیرند، در راستای ایجاد مزاحمت برای افراد و هتک حیثیت آنها نیز قابل استفاده هستند. از این رو، قانونگذار برخی از این موارد را جرم انگاری کرده است. از جمله قانون مجازات کسانی که در امور سمعی بصری فعالیت غیر مجاز می نمایند مصوب ۱۳۸۶ اولین مقرر ای است که تهدید در فضای مجازی و هتک حرمت اشخاص از طریق پخش فیلم و عکس مبتذل و مستهجن در فضای مجازی را جرم انگاری نموده است. همچنین در سال ۱۳۸۸ قانون جرایم رایانه ای به تصویب رسید و یک فصل آن اختصاص به جرایم علیه تمامیت معنوی دارد و اینگونه مقرر شده تمامی جرائمی که در فضای مجازی اتفاق بیفتد توسط دادسرای جرائم رایانه ای همراه با پلیس فتا پیگیری می شوند، جرائمی مانند: کلاهبرداری اینترنتی، جعل کامپیوتری، تخریب یا هک داده و دسترسی غیر مجاز و انتشار تصویر و فیلم در فضای مجازی، تهدید از طریق شبکه های اینترنتی، شرکت های هرمی و توهین به مقدسات اسلامی در فضای مجازی. در صورت وقوع هریک از این جرائم شاکیان و افراد متضرر می توانند با تنظیم شکوائیه و طرح شکایت در دادسرای جرائم رایانه ای همراه با ارائه دلایل و مستندات برای احقاق حق خود اقدام کنند. (حسینی و اعتمادی، ۱۳۹۴: ۵۶). از جمله، طبق ماده ۷۴۴ قانون تعزیرات،

مصوب ۱۳۷۵ (ماده ۱۶ قانون جرایم رایانه ای) تغییر یا تحریف صوت یا تصویر دیگری به انتشار آن به نحوی که عرفاً موجب هتک حیثیت او شود موجب حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال با هر دو مجازات دانسته شده است. در صورتی که تغییر یا تحریف به صورت مستهجن باشد، مثل این که بدن وی به شکل عریان نشان داده شود، مجازات مرتکب، طبق تبصره ماده مذکور، حداکثر هر دو مجازات خواهد بود. لازم به ذکر است که جرم موضوع ماده ۷۴۴، به موجب ماده ۱۱ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، مصوب سال ۱۳۹۸ مجلس شورای اسلامی، به فهرست جرایم قابل گذشت مذکور در ماده ۱۰۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، افزوده شده است. اضافه میشود این قانون در حال حاضر فصل آخر کتاب پنجم قانون مجازات موسوم به تعزیرات را تشکیل می‌دهد و دیگر به مقرر خاص نیست و جزو قوانین عام کیفری ایران محسوب می‌شود. ماده ۷۴۵ قانون تعزیرات، مصوب ۱۳۷۵ (ماده ۱۷ قانون جرایم رایانه ای) «همین مجازات را برای کسی که به وسیله سامانه های رایانه ای یا مخابراتی صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی با خانوادگی با اسرار دیگری را بدون رضایت او جز در موارد قانونی منتشر کند یا در دسترس دیگران قرار دهد، به نحوی که منجر به ضرر یا عرفاً موجب هتک حیثیت او شود»، تعیین کرده است (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۹: ۱۲۳).

جرایم علیه شخصیت معنوی با توجه به فرهنگ، مذهب و مقررات و قوانین داخلی هر کشور نمود می‌یابد و به همین دلیل مصادیق جرایم علیه تمامیت معنوی اشخاص در فضای مجازی عبارتند از: هتک حرمت (شامل افترا، توهین و قذف و هجو)؛ اهانت به مقدسات مذهبی، تولید یا انتشار محتویات نفرت انگیز یا نژاد پرستانه، تهدید یا اذیت و آزار دیگری از قبیل مزاحمت تلفنی، انتشار تصاویر خصوصی دیگران، دسترسی غیر مجاز، شنود غیر مجاز، نشر اکاذیب (پور قهرمانی و قانع، ۱۳۹۳، ۶۵).

۴- جرم توهین و افتراء به مثابه جرم علیه تمامیت معنوی

جرم توهین یکی از جرایمی است که امنیت دینی و اعتقادی اجتماعات مذهبی را با بی نظمی مواجه می کند. حمایت های کیفری در برابر توهین و به سخره گرفتن مقدسات و محترمت دینی و مذهبی، صورت گرفته است و جز جرایم علیه آزادی اشخاص و علیه حیثیت افراد است که زیر مجموعه جرایم علیه شخصیت معنوی افراد می باشد. برخی جرایم علیه حیثیت اشخاص هستند که ارتکاب آنها مستلزم اعمال مادی زور و عنف نیست بلکه از طریق گفتن یا نوشتن یا نطق در مجالس و مجامع عمومی، هتک حیثیت اشخاص تحقق پیدا می کند مانند توهین، افترا، نشر اکاذیب، جرم توهین در زمره جرایم ضد حیثیت معنوی اشخاص قرار می گیرد و به توهین ساده و مشدد تقسیم می شود که جرم توهین به مقدسات مذهبی و دینی جز توهین مشدد محسوب می شود. طرف توهین باید مشخص باشد. توهین یک جرم عمدی می باشد و عمد مرتکب باید احراز کرد. توهین جرمی است مطلق و نتیجه شرط نیست؛ بنابراین هتک حیثیت و آبروی طرف یا اذیت شدن او یا هر نتیجه مشابهی برای تحقق جرم توهین ضرورت ندارد. همچنین توهین اعم از صریح یا ضمنی است. توهین صریح یا ذاتی عبارت است از رفتاری که ماهیت یا منطوق آن به وضوح حکایت از موهن بودن آن دارد و نیازی به اثبات این وصف نیست مانند فحاشی و استفاده از الفاظ رکیک یا دشنام. توهین ضمنی یا تلویحی و یا مفهومی رفتاری است که ظاهر و منطوق آن موهن نیست بلکه مفهوم آن لفظ یا حرکت به موجب عرف، مبین چنین وصفی است مانند تراشیدن ریش روحانی و یا با دست به سر شخص زدن. همچنین وسیله در توهین شرط نیست. بنابراین رکن معنوی در جرم توهین آگاهی مرتکب به موهن بودن رفتار ارتكابی و قصد و انگیزه می باشد (باقری و درویش پور، ۱۳۹۶: ۹۹-۹۱). و همین حدی توهینی است که مجازات آن از سوی شارع مقدس تعیین شده و برخلاف جرایم مستوجب تعزیر مجازات ثابتی دارد. تنها مصداق توهین حدی در قانون مجازات اسلامی سب النبی یعنی دشنام دادن به پیامبر می باشد در واقع نوع خاصی از توهین است و همه اقسام توهین را شامل نمی شود. سب النبی نیز مانند توهین عادی در صورتی تحقق می یابد که از روی آگاهی و اراده بوده و

چنانچه از روی اکراه، سهو یا در حالت مستی یا بدون توجه به معانی کلمات صورت گرفته باشد، سب النبی محسوب نمی‌شود. طبق ماده ۵۱۳ قانون تعزیرات، اگر شخصی به مقدسات اسلام یا یکی از پیامبران عظیم الشان توهین کند در صورتی که شامل حکم سب النبی شود اعدام و در غیر این صورت به یک تا پنج سال حبس محکوم می‌شود. علاوه بر این طبق ماده ۶۱۶ قانون مجازات اسلامی هر کس در اماکن عمومی و یا معابر متعرض یا مزاحم اطفال یا زنان بشود یا با الفاظ و حرکات مخالف شأن و حیثیت به آنان توهین کند، به حبس از ۲ تا ۶ ماه و تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم خواهد شد. توهین به صاحبان حرفه و مشاغل خاص نیز در این قانون احصا شده است. (سایت حقوق نیوز، تاریخ رویت ۲۹ تیر ۱۴۰۰).

طبق ماده ۷۰۰ قانون تعزیرات هر کس با شعر یا نظم به صورت کتبی و شفاهی کسی را هجو کند و یا هجویه صادر کند، به حبس از یک تا شش ماه محکوم می‌شود. در واقع شرط تحقق این جرم مرتب کردن کلمات و واژه‌ها به یکدیگر در قالب یک شعر است. صرف پی‌درپی گفتن کلمات توهین آمیز به دیگری موجب تحقق هجو نمی‌شود. زمان و مکان و طبقه اجتماعی و شخصیت مخاطب و موقعیت خاصی که رفتار مورد نظر در آن ارتکاب یافته است، مهم می‌باشد و صرف خشونت در کلام توهین محسوب نمی‌شود (ابراهیمیان و صدیقی، ۱۳۹۸: ۲۵۸).

واژه افتراء ۶ بار در آیات ۱۱۲ و ۱۵۶ سوره نسا، آیه ۱۶ سوره نور، آیه ۵۸ سوره احزاب و در آیه ۱۲ توره ممتحنه به کار رفته است. افتراء در لغت به معنی دروغ بستن است که در فرهنگ قرآن کریم نیست و همین معناست. قانون دو نوع جرم توهین را تعریف نموده است. افتراء قولی و افتراء فعلی. جرم افتراء قولی به کار بردن الفاظ مشمول شرایط جرم توهین و نسبت دادن آن به شخص دیگر به صورت زبانی یا نوشتاری و چاپی است. ولی افتراء فعلی به صورتی است که فرد اتهام زننده برای عمل خود به

نوعی هرگونه ابزار جرم به فرد دیگر نسبت دهد به صورتی که این وسایل را در محیط کار، منزل و کیف خود قرار داده تا استفاده فرد از آن وسیله تداعی شود. به صورت کلی وجود سه شرط برای تحقق جرم افترا ضروری است. نسبت دادن جرم به افراد دیگر، صراحت در انتساب جرائم و عدم توانایی فرد تهمت زننده در اثبات جرم طرف مقابل. (سایت وکیل، تاریخ: ۲۹ تیر ۱۴۰۰) اگر مفتری صحت امور منتسب را اثبات نماید، نه تنها به عنوان مفتری قابل تغییر نخواهد بود بلکه به عنوان هتک حرمت و توهین نیز قابل مجازات نیست (سایت ویکی فقه، تاریخ رویت ۲۹ تیر ۱۴۰۰).

نظام های کیفری مختلف (در این تحقیق ایران و بریتانیا) همواره تلاش می کنند که در کنار ضابطه مند سازی فضای مجازی هنجارهای کیفری نیز وضع نمایند. در ایران نقطه شروع جعل هنجارهای کیفری در فضای مجازی با قوانین خاص آغاز گردید. قانون مجازات کسانی که در امور سمعی بصری فعالیت غیر مجاز می نمایند مصوب ۱۳۸۶ اولین مقررہ ای است که تهدید در فضای مجازی و هتک حرمت اشخاص از طریق پخش فیلم و عکس مبتذل و مستهجن در فضای مجازی را جرم انگاری نموده است. به دنبال آن در سال ۱۳۸۸ قانون جرایم رایانه ای به تصویب رسید که یک فصل آن اختصاص به جرایم علیه تمامیت معنوی دارد. لازم به ذکر است این قانون در حال حاضر فصل آخر کتاب پنجم قانون مجازات موسوم به تعزیرات را تشکیل می دهد و دیگر یک مقررہ خاص نیست و جزو قوانین عام کیفری ایران محسوب میشود. مواردیکه در این قانون جرم انگاری شده است شامل کلاهبرداری اینترنتی، جعل کامپیوتری، تخریب یا هک داده و دسترسی غیر مجاز و انتشار تصویر و فیلم خصوصی دیگران در فضای مجازی، تهدید از طریق شبکه های اینترنتی، شرکت های هرمی و توهین به مقدسات اسلامی در فضای مجاز و آموزش خودکشی می باشد. (حسینی و اعتمادی، ۱۳۹۴، ۸۸).

در بریتانیا به عنوان کشوری با نظام حقوقی سکولار و غیر مذهبی با درصد مهاجرپذیری بالا از سراسر دنیا و تنوع فرهنگی و نژادی زیاد یکی از جرایمی که در فضای مجازی نرخ بالایی از ارتکاب دارد مزاحمت سایبری و ترصد است. طبق برآوردهای نهادهای دولتی در بریتانیا حدود ۲۰ تا ۴۰ درصد از کاربران اینترنت، بعضی اشکال مزاحمت و ترصد را تجربه می کنند.^۱ از جمله قلدری سایبری^۲، ترصد، افشای مشخصات شخصی و خصوصی بزه دیده^۳، جعل هویت^۴ اشخاص (اعم از حقیقی و حقوقی) و نفرت پراکنی^۵ با هر انگیزه ای. (Keswani, 2017, 77)

هرچند هیچ کدام از این دو رفتار پیش گفته یعنی مزاحمت و ترصد^۶ (که به لحاظ حقوقی تفاوت ظریفی دارند) قانونی نیستند و تصمیم گیران سیاست جنایی بریتانیا موضع محکمی در قبال این دو رفتار اتخاذ نموده اند.

در نظام حقوقی بریتانیا قانون مجازات ماهوی عام شبیه قانون مجازات اسلامی در ایران وجود ندارد و اکثر قریب به اتفاق مصوبات تقنینی کیفری در قالب قوانین خاص می باشد. در خصوص جرایم علیه تمامیت و شخصیت معنوی نیز به همین اسلوب عمل شده است. از جمله می توان به قانون حمایت در مقابل مزاحمت ۱۹۹۷ همچنین قانون ترصد (تعقیب مصرانه یا مجدانه) مصوب ۲۰۱۹، قانون مبارزه با افترای مصوب ۲۰۱۳ و قانون حمایت از آزادی ها مصوب ۲۰۱۲ اشاره نمود. (Hazelwood & Koon-Magnin, 2013)

از منظر قوانین پیش گفته، مزاحمت در فضای، رفتاری ناخواسته و بدون رضایت بزه دیده، تهدید آمیز و سلطه جو و پرخاشگر که با استفاده از اینترنت و سایر اشکال برقراری ارتباط در فضای مجازی، و قربانی را دچار پریشانی خاطر و آزرده گی

¹ - <https://www.west-midlands.police.uk/your-options/cyber-abuse>

² Cyberbullying

³ - Doxing

⁴ - Impersonation

⁵ - Hate speech

⁶ - Online harassment and stalking

روانی و احساسی می کند؛ درحالی که تعقیب مصرانه (ترصد)، شامل استفاده مکرر و عامدانه^۱ از ابزارهای برقراری ارتباط اینترنتی و الکترونیک برای ترساندن، مرعوب کردن یا آزار و اذیت کسی است. براساس اعلام دفتر آمار ملی^۲ بریتانیا، جرائم مربوط به مزاحمت آنلاین و ترصد، در سال ۲۰۱۵، به ۱۱۲۵۶۴ مورد رسیده است (جوانمرد و همکاران، ۱۴۰۲، ۶۷)

نتیجه گیری

جرم انگاری و تعیین ضمانت اجرای کیفری برای نقض ارزش های اساسی از قبیل نقض کرامت انسانی و عدم احترام به او ابزاری در دسترس نظام حقوقی برای حمایت از ارزش ها می باشد. برخی اعمال از قبیل توهین، افتراء، نشر اکاذیب، آدم ربایی، حبس و بازداشت غیر قانونی، مزاحمت و... جرم انگاری شده اند چراکه باعث هتک حرمت و حیثیت انسان می شوند و به نوعی نقض حقوق بشر تلقی می گردد. اصول جرم انگاری که در بسیاری از جرایمی که صدمات فردی و قابل جبرانی را ایجاد می کنند مورد استفاده قرار می گیرند، ابزاری در دسترس سیاست جنایی است که بتوانند با تعیین ضمانت اجرای کیفری، نقض این ارزش مهم و اساسی و ضرر غیرقابل جبران آن و خطر آفرین جلوگیری کند. انسان دارای دو بعد مادی و معنوی است و چه بسا در مواردی ضرر هایی که به روح و روان و بعد معنوی اشخاص وارد می شود جبران ناپذیرتر از صدمات جسمانی و مادی است. جرایم علیه اشخاص را که بعد تمامیت شخصیت معنوی انسان را مورد لطمه قرار می دهد از این قرار است: توهین، نشر اکاذیب، افشای اسرار حرفه ای، هتک حرمت مراسلات و مخابرات و مکالمات تلفنی، مزاحمت تلفنی، و ... نویسندگان بر این اعتقادند که ایدئولوژی اصلاح پذیری و یا دینی و استفاده از نهادهایی نظیر امر به معروف و نهی از منکر و نیز عفو و به عبارت ساده تر، عدم سخت

^۱- intentionally and repeatedly

^۲-Office for National Statistics

گیری و محدودیت در آزادی نمی تواند پاسخ مناسبی به بزه در این فضا باشد بلکه سیاست سرکوبگرانه مفیدترین راهکار در این زمینه محسوب می شود.

منابع

- ابراهیمیان، حجت الله؛ صدیقی، عبدالسبحان (۱۳۹۸)، **کیفر توهین و دشنام اشخاص از دیدگاه فقهی مذاهب اسلامی در حقوق ایران و افغانستان**، دو فصلنامه علمی فقه مقارن، ۱۴، ۲۴۵-۲۴۵.
- ایروانی، باقر (۱۳۹۲)، **دروس تمهیدیه فی القواعد الفقهیه**، ج ۱، قم: نصاب.
- باقری، صالح؛ وفا درویش پور، محمد (۱۳۹۶)، **بررسی جایگاه حقوقی توهین در قانون ایران**، فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، ۲۰، ۹۱-۱۰۷.
- بیگدلی آذری، ندا؛ مسجدسرائی، حمید؛ پاکزاد، بتول (۱۴۰۱)، **تحلیل گونه شناسی پاسخ دهی به بزه در فضای مجازی**، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۲۸، ۲۱-۵۴.
- پروین، فرهاد (۱۳۷۹)، **خسارات معنوی در حقوق ایران**، تهران: ققنوس.
- پور قهرمانی، بابک، قانع، رقیه (۱۳۹۳) **بررسی جرم انگاری جرایم علیه شخصیت معنوی اشخاص در حقوق ایران در پرتو کنوانسیون جرایم سایبری**، همایش ملی ایران و چالشهای حقوق بین المللی.
- جوانمرد و همکاران (۱۴۰۲) **بررسی تطبیقی جرم ترصد در حقوق کیفری ایران و انگلستان**، فصلنامه حقوق دیجیتال، شماره ۴۵.
- جوانمرد، بهروز (۱۴۰۲) **تقریرات حقوق جزای اختصاصی ۴ جرایم علیه تمامیت معنوی**، مقطع کارشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد الکترونیک.
- جوانمرد، بهروز؛ جابری، فاطمه (۱۳۹۵)، **سیاست قضایی جمهوری اسلامی ایران در مقابله با جرایم منافی عفت سایبری**، کنفرانس ملی پدافند غیرعامل در قلمرو فضای سایبر.
- حسینی، سید محمد؛ اعتمادی، (۱۳۹۶)، **مزاحمت؛ تهاجمی علیه تمامیت روانی اشخاص در نظامهای کیفری ایران و انگلستان**، حقوق تطبیقی، ۱۰۸، ۴۹-۷۲.
- حمدوی صابر کرد محله، ا. (۱۳۹۹) **تحلیل حقوقی جرم شناختی مبانی خسارت معنوی ناشی از جرم با رویکردی بر نظام حقوقی ایران** دانشکده علوم انسانی واحد بندرانزلی.
- سنجرى، غلامعلی؛ احمدیان، زهره (۱۴۰۰)، **جرایم علیه حیثیت در نظام حقوق کیفری ایران**، فقه و حقوق نوین، ۶، ۷۳-۶۳.
- لازرژ، کریستین، **درآمدی به سیاست جنایی**، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی (۱۳۸۲)، تهران: میزان.

- محمدنسل، زهرا؛ محمدنسل، غلامرضا؛ گلدوزیان، ایرج. (۱۳۹۹). مطالعه تطبیقی دسترسی غیرمجاز به داده ها و سامانه های رایانه ای در قوانین کیفری ایران و انگلستان و فرانسه، فصلنامه پژوهش های اطلاعاتی و جنایی، ۵۹.

- محمدی فرد، حبیب الله؛ هاشمی، سید حسین؛ دارابی، شهرداد (۱۴۰۱). راهکارهای رفع چالش های روبه قضایی در برخورد با جرایم علیه حیثیت معنوی در فضای سایبر، جامعه شناسی سیاسی ایران، ۳، ۳۹۳-۴۹۵.

- میرزایی، مریم (۱۳۹۷) بررسی جرایم منافی عفت سایبری در حقوق انگلستان، نشریه پژوهش های حقوقی قانون یار، ۳.

- هادی تبار، اسماعیل و رضایی، رحمت اله (۱۳۹۶)، کلاهبرداری اینترنتی در حقوق کیفری ایران و انگلستان، اولین کنفرانس بین المللی اقتصاد، مدیریت، حسابداری، علوم انسانی و بانکداری اسلامی، تهران، <https://civilica.com/doc/672099>
- بهره مند، مهدی (۱۳۹۲)، عدم مشروعیت ضرر معنوی از دیدگاه قرآن و حدیث، فصلنامه مطالعات قرآنی، ۱۶، ۶۳-۷۵.

- حرّعاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۴)، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، ج ۲۴، قم: مؤسسه آل البیت.
- کلینی رازی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۷)، الکافی، ج ۵، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- کنفرانس ملی پدافند غیر عامل در قلمرو فضای سایبری، مراغه ماهنامه علمی (مقاله) علمی پژوهشی جامعه شناسی سیاسی ایران سال پنجم شماره ۳ خرداد (۱۴۰۱ ص ۴۳۵-۳۹۳)
- مراغی، سید میرعبدالفتاح (۱۴۱۷)، العناوین الفقهیّه، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.

- مظاهری، معصومه؛ مهاجری، مریم (۱۳۹۲)، بازخوانی مبانی فقهی ارمیم خسارت معنوی با رویکردی به حقوق غیر مالی زوجین، فصلنامه پژوهش های فقه و حقوق اسلامی، سال دهم، شماره ۳۴، ۱۲۹-۱۵۲.
- نیک فرجام، زهره (۱۳۹۲)، جبران خسارت معنوی در فقه و حقوق، مبانی فقهی حقوق اسلامی، ۱۱، ۱۰۵-۱۲۷.

- Heena Keswani (2017) Bharati Law Review, April – June, pp131-148
- Steven D. Hazelwood & Sarah Koon-Magnin (2013) Cyber Stalking and Cyber Harassment Legislation in the United States: A Qualitative Analysis, International Journal of Cyber Criminology, vol 7, issue 2

References

- Ebrahimian, Hojjatullah; Sediqi, Abdul Sabhan (2018), Punishment of insulting and slandering persons from the point of view of jurists of Islamic schools in the laws of Iran and Afghanistan, two quarterly journals of comparative jurisprudence, 14, 265-245.
- Irvani, Baqir (2012), Tahamidiyyah lessons in Al-Qasas al-Fiqhiyyah, vol.1, Qom: Nasayeh.

- Bagheri, Saleh; Wafa Darvishpour, Mohammad (2016), Investigating the legal status of insult in Iranian law, *New Research Quarterly in Human Sciences*, 20, 107-91.
- Parvin, Farhad (1379), moral damages in Iranian law, Tehran: Phoenix.
- Pour Ghahrmani, Babak, Ghanei, Roghieh (2013) Investigating the criminalization of crimes against the spiritual personality of individuals in Iranian law in the light of the Convention on Cybercrimes, the National Conference of Iran and the challenges of international law.
- Javanmard et al. (1402) Comparative study of the crime of surveillance in the criminal law of Iran and England, *Digital Law Quarterly*, No. 45.
- Javanmard, Behrouz (1402) special criminal law expositions of 4 crimes against spiritual integrity, undergraduate degree, Islamic Azad University, Electronics Department.
- Javanmard, Behrouz; Jaber, Fatemeh (2015), Islamic Republic of Iran's judicial policy in dealing with crimes against Sabiri's chastity, National Conference on Passive Defense in Cyberspace.
- Hosseini, Seyyed Mohammad; Etamadi, (2016), harassment; Aggression against the mental integrity of individuals in the penal systems of Iran and England, *Comparative Law*, 108, 49-72.
- Hamdavi Saber Kord Mahleh, A. (2019) Criminological legal analysis of the basics of moral damage caused by crime with an approach to Iran's legal system, Faculty of Humanities, Bandar Anzali Branch.
- Senjari, Gholam Ali; Ahmadian, Zohra (1400), crimes against honor in Iran's criminal law system, modern jurisprudence and law, 6, 73-63.
- Lazarge, Christian, *An Introduction to Criminal Policy*, translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi, Tehran, Mizan Publishing House, spring 2002, first edition, p.39.
- Mohammad Nasl, Zahra; Mohammad Nasl, Gholamreza; Goldouzian, Iraj. (2019). A comparative study of unauthorized access to data and computer systems in the criminal laws of Iran, England, and France, *Intelligence and Criminal Research Quarterly*, 15th year, number 3 (series 59, fall 2019).
- Mohammadi Fard, Habibullah. Hashemi Shahraddar Darabi, Seyyed Hossein. (1400). Solutions to solve judicial procedural challenges in dealing with crimes against moral dignity in the cyber space.
- Mirzaei, Maryam (2017) Examining crimes against cyber chastity in English law, *Qunon Yar Legal Research Journal*, 3rd row (Autumn, 2017).
- Hadi Tabar, Esmail and Rezaei, Rahmat Elah, 2016, Internet Fraud in the Criminal Law of Iran and England, The First International Conference on Economics, Management, Accounting, Humanities and Islamic Banking, Tehran, <https://civilica.com/doc/672099>
- Behremand, Mahdi (2012), The illegitimacy of spiritual harm from the point of view of the Qur'an and Hadith, *Qur'anic Studies Quarterly*, Year 4, 16, 63-75.
- Harr Amili, Muhammad bin Hassan (1414), *Wasal al-Shi'a to the study of Islamic matters*, vol. 24, Qom: Al-Al-Bayt Institute.

- Kilini Razi, Muhammad bin Yaqub (1367), Al-Kafi, Vol. 5, Tehran: Dar Al-Katb Islamiyya. National conference on non-operating defense in cyber space, Maragheh Scientific Monthly (Article) of Iranian Political Sociology, Year 5, Number 3, Khordad 1401, pp. 435, 393.
- Maraghi, Seyyed Mir Abd al-Fattah (1417), Al-Anawin al-Fiqhiyyah, Qom: Al-Nashar al-Islami Institute. Mazaheri, Masoumeh; Mohajeri, Maryam (2012), re-reading the jurisprudential foundations of Eramim's spiritual damage with an approach to the non-financial rights of spouses, Fiqh and Islamic Law Research Quarterly, 10th year, number 34, 129-152.
- Nik Farjam, Zohra (2012), compensation for spiritual damage in jurisprudence and law, Islamic jurisprudential foundations, sixth year, number 11, 105-127.
- Heena Keswani (2017) Bharati Law Review, April – June, pp131-148
- Steven D. Hazelwood & Sarah Koon-Magnin (2013) Cyber Stalking and Cyber Harassment Legislation in the United States: A Qualitative Analysis, International Journal of Cyber Criminology, vol 7, issue 2